

DUMNEZEU, EUROPA ȘI RELIGIILE. IDENTITATEA CREȘTINĂ ȘI PLURALISMUL RELIGIOS

Wilhelm DANCĂ

Institutul Teologic Romano-Catolic, Iași

Pornesc de la premisa că, în primul rând, Europa este un concept cultural, moral și istoric și, abia mai apoi, un teritoriu sau un continent perceptibil în termeni geografici, economici și politici. Prin urmare, când vorbesc despre Europa primele lucruri care îmi vin în minte sunt religia creștină și cultura pe care a generat-o creștinismul. Dar această trăsătură culturală și religioasă ar trebui să fie evidentă și recunoscută ca atare de orice om, fiindcă în inima oricărei culturi se află respectul față de altul (Altul), față de ceea ce este sacru, nu doar pentru sine, ci și pentru alții. Într-adevăr, în inima fiecărei culturi se află respectul față de sacrul în sensul cel mai elevat, adică față de Dumnezeu, iar acest respect ar trebui să existe și în acela care nu e dispus să creadă în Dumnezeu.

Din păcate, astăzi în Europa acest respect este absent sau neglijat, iar situația aceasta se verifică mai ales când vine vorba despre creștinism. În mod paradoxal, respectul se manifestă față de alte forme religioase mai puțin constitutive culturii europene – de exemplu, religiile orientale, islamul, ebraismul etc. –, iar când intră în discuție valorile creștine, atunci oricine poate afirma orice în baza libertății de opinie, a toleranței și a multiculturalității. Mai mult decât atât, cine aducere atingere credințelor orientale, musulmane, ebraice este sancționat sau avertizat cu asprime. Toți știm că libertatea de opinie, toleranța și multiculturalitatea sunt limitate de cinstea și demnitatea semenilor și, în general, de drepturile fundamentale ale omului; totuși, nu putem să nu ne întrebăm: de ce nu sunt sancționați sau avertizați cei ce aduc atingere creștinismului?

Noua Europă. Lumini și umbre

Cu ocazia aniversării a cincizeci de ani de la semnarea Tratatelor de la Roma, Papa Benedict al XVI-lea a ținut un discurs în care, printre altele, a afirmat că identitatea „casei comune” europene este constituită dintr-un ansamblu de valori universale, la plămădirea cărora a contribuit și creștinismul,

câștigându-și în felul acesta un rol nu doar istoric, ci constituțional în raport cu Europa. Aceste valori, care constituie sufletul continentului, trebuie să rămână

în Europa celui de-al treilea mileniu ca un *ferment* de civilizație. Dacă ele se distrug, cum ar putea *vechiul* continent să continue să-și îndeplinească funcția de *drojdie* pentru lumea întreagă? Dacă, cu ocazia celei de-a cincizecea aniversări a Tratatelor de la Roma, guvernele Uniunii ar dori „să se apropie” de cetățenii lor, cum ar putea să excludă un element esențial al identității europene care este creștinismul, cu care o majoritate dintre ei continuă să se identifice? Nu e un motiv de surprindere că Europa de astăzi, în timp ce dorește cu putere să se afirme drept o comunitate de valori, tot mai mult și deseori pare să conteste că sunt valori universale și absolute? Această formă specială de *apostazie*, de îndepărtare de ea însăși, care precede îndepărtarea de Dumnezeu, nu o face oare să aibă dubii în privința identității sale?¹

Curentele laiciste și tendințele relativiste, pragmatismul moral răspândit pe scară largă în Europa occidentală, care duc la compromiterea drepturilor esențiale ale persoanei umane, pe de o parte, iar pe de alta, sechelele regimurilor totalitare din Europa orientală, cum ar fi concepțiile materialiste și filozofiile ateiste despre viață ce au lăsat în urma lor absența simțului moral, moartea conștiinței umane, întrețin în continuare lipsa de curaj, oboseala, lăncezeala printre creștini. Întrebarea care se pune aici este: cine poate să le dea curaj sau cine îi poate trezi din lăncezeală?

Cu referire strictă la începuturile culturale și religioase ale Europei, sfântul apostol Paul a îndeplinit un rol foarte important². Pe urmele lui au venit alții, de la Ierusalim, de la Roma sau de la Constantinopol, și au trecut la „barbări”, adică la oamenii unor culturi învechite și obosite, vestindu-le evanghelia lui Cristos: negustori, soldați, oameni politici, iar mai târziu preoți și călugări misionari; printre aceștia, benedictinii au ocupat un loc de frunte. Cu ajutorul abațiilor și al altor instituții benedictine răspândite de la coastele Mării Mediteraneene până la Mările Scandinave, din Irlanda și până în Polonia, monahismul a constituit structura de bază a Europei creștine din primul mileniu.

¹ BENEDICT AL XVI-LEA, „Valori e prospettive per l'Europa di domani” (25 martie 2007), în: ZENIT (www.zenit.org).

² Iată cum descrie Josef Holzner acest moment: „Nici nu încapă îndoială că Luca, ce avea în mod vădit legături cu Macedonia, și-a îndreptat mai întâi gândul într-acolo. Într-o seară, Paul se găsea iarăși cu prietenii săi în punctul unde Asia și Europa își dau mâna. El se întreținea cu marinarii macedoneni și privea peste munții Insulei Samotrace, scăldați în razele soarelui de seară. Un foc arzător îi copleșise sufletul apostolic. Într-o viziune nocturnă i-a fost lămurit sensul dorinței sale. Din cealaltă parte a mării, de peste munții Insulei Samotrace, venea spre el figura unui macedonean care întindea mâinile rugător spre el și spunea: *Vino în Macedonia și ne ajută!* Era strigătul Europei după creștinism. În ziua următoare, Paul le-a împărtășit tovarășilor săi visul pe care l-a avut. Toți au fost de părere că lucrul vine de la Dumnezeu. *Imediat după această apariție, ne-am gândit să mergem spre Macedonia. Am dedus din aceasta că Dumnezeu ne-a chemat să vestim evanghelia acolo*”. J. HOLZNER, *Paul din Tars*, tr. Anton Bișoc, Sapientia, Iași 2002, 82-83.

Nu este locul să dezvolt aici aspectul istoric al construcției europene, dar se poate vedea cu ușurință faptul că elementul religios, în special creștinismul, este constitutiv istoriei culturale și morale a Europei. Autoritatea romană, școala, universitatea, elaborarea dreptului, conciliile regionale și naționale, mănăstirile, calendarul, limba latină sunt factori importanți ce au contribuit într-un mod cu totul deosebit la modelarea Europei, un continent în care toți împărtășeau aceleași convingeri, principii și valori. Cele două rupturi din mileniul al doilea – schisma ortodoxă și Reforma protestantă – au lovit profund conștiințele creștinilor și au introdus cultura neîncrederii față de celălalt; cu toate acestea, valorile creștine esențiale au rămas. Mai grave însă decât aceste două rupturi au fost tezele Iluminismului potrivit cărora perspectiva creștină asupra omului și a lumii ar fi superfluă sau chiar dăunătoare maturizării omului și a societății. Din păcate, nici astăzi, după trei sute de ani de la declanșarea acestei crize, Bisericile creștine din Europa nu sunt împreună și nu-și unifică eforturile pentru a găsi un limbaj comun care să pătrundă în conștiințele oamenilor și să le vestească în mod eficient vestea cea bună a mântuirii. Apelul la valoarea moștenirii creștine și simpla invocare a tradiției sau a istoriei glorioase a trecutului nu sunt suficiente. Trebuie ceva mai mult.

Oricum, „Europa este creștină înaintea oricărui alt continent, iar primatul acesta se impune atenției, indiferent de unghiul de abordare: demografic, geografic, istoric, cultural, patrimonial, spiritual, misionar, filozofic, politic, economic și ecumenic”³. Din păcate, această întâietate nu este prețuită de europeni, care se dovedesc uituci în privința propriilor rădăcini și valori; în această privință sunt influențați, probabil, și de pluralismul religios și filozofic pe care îl găzduiesc cu multă generozitate. Într-un anumit sens, diversitatea referințelor etice și religioase este bună, pentru că întărește în om conștiința că nu este el propria lui măsură și îi inculcă ideea că lumea nu începe și nu se termină cu el.

Desigur, există în Europa și creștini practicanți; ei mărturisesc credința că Dumnezeu este izvorul a toate și, în consecință, el este referința esențială a vieții lor. Ei cred în Dumnezeu creatorul, tatăl și judecătorul tuturor oamenilor. Din această credință s-au născut și se hrănesc umanismul și valorile tipic europene: demnitatea persoanei umane, caracterul sacru al vieții, valoarea de neînlocuit a familiei, importanța educației, libertatea gândirii și a religiei, protecția juridică a persoanelor și a minorităților, dezvoltarea ideii de muncă drept un bine personal și social, exercitarea puterii politice ca slujire etc. Prin urmare, Bisericile și comunitățile creștine

³ T. BACONSKY, „Europa creștină. Metoda *cut & paste*”, în *Pentru un creștinism al noii Europe*, Seria Boltzmann 3, Humanitas, București 2007, 15.

au dreptate atunci când apără și prețuiesc această moștenire, împotrivindu-se tendințelor de reducere a religiei la cult și a Bisericii la sacristie. Vorbind despre această temă, Papa Ioan Paul al II-lea spunea într-un discurs adresat corpului diplomatic acreditat la Sfântul Scaun: „Marginalizarea religiilor care au contribuit și contribuie încă la cultura și la umanismul de care Europa este mândră în mod legitim mi se pare a fi o nedreptate și, în același timp, o eroare de perspectivă”⁴.

Într-adevăr, aceasta este problema creștinismului european din zilele noastre: marginalizarea valorilor creștine, a Bisericii, a elementului religios, în general, și a lui Dumnezeu, în special. Și totuși, această problemă a fost deja întâlnită în a doua jumătate a secolului al XX-lea, atunci când discuțiile pe tema secularizării, a morții lui Dumnezeu, a ieșirii din religie și din Biserică erau destul de frecvente. Nietzsche afirmase cu un secol mai înainte că timpul religiilor a apus, că *Dumnezeu a murit*. Totalitarismele recente au susținut același lucru. Actualele strategii politice europene, ca să nu mai vorbim de Tratatul constituțional al Europei, sunt caracterizate de intenții similare, adică vor să organizeze lumea fără Dumnezeu. În ochii multor sociologi ai religiilor, creștinismul de mâine arată deja îmbătrânit, divizat, minat de replierea identitară, strivit de invazia religiilor noi sau de formele vechi de necredință și de ateism. La toate aceste pronosticuri sumbre se adaugă și faptul că inima creștinismului se deplasează de la Nord spre Sud, adică dinspre Europa spre America Latină, Africa și Asia, unde numărul creștinilor este în continuă creștere.

Dar, revenind la practicarea credinței creștine din Europa, trebuie subliniat faptul că tot mai puțini tineri frecventează Biserica, în special tinerii din Europa occidentală. De asemenea, trebuie spus că astăzi un mare număr de copii nu știu nimic despre Biblie, nu cunosc riturile creștine, nu știu că se pot ruga lui Dumnezeu. Ce se mai poate spune oare despre faptul că, în acest context, scade numărul preoților (călugărilor și călugărițelor), se diluează practica religioasă și se înmulțesc dificultățile de transmitere a credinței într-un limbaj accesibil omului contemporan?

Dacă vorbim despre Bisericele creștine din România, atunci situația religioasă nu este la fel nici ca în alte țări foste comuniste, nici ca în țările occidentale: numărul de preoți și de călugări este destul de mare, participarea la viața sacramentală a Bisericii ajunge până la 40% în cazul populației urbane, se construiesc biserici, așezăminte parohiale și mănăstiri noi etc. Cu toate acestea, întâlnim și chestiuni delicate care necesită o rezolvare rapidă: numărul redus al formatorilor de conștiințe și/sau al celor care

⁴ IOAN PAUL AL II-lea, *Discorso al Corpo diplomatico accreditato presso la Santa Sede*, Giovedì, 10 gennaio 2002.

sunt directori spirituali; creștinii nu-și asumă valorile evangheliei în spațiul public și se vorbește tot mai mult despre răspândirea „creștinismului de garsonieră”, despre transformarea credinței în insignă; în ciuda prezenței facultăților de teologie în universități, dialogul dintre elitele laice și ierarhie este destul de slab; Biserica și alte instituții publice sunt acuzate de manipularea lui Dumnezeu, care a ajuns o instituție de partid; Biserica s-a lăsat preluată de „inflația” ideologică naționalistă și a încurajat indirect sindromul „neapartenenței”; Biserica nu are curajul să recunoască realitatea unui stat laic descreștinat, fapt care i-ar cere în mod imperios separarea clară între Biserică și stat⁵.

Ținând cont de situația în care se găsește creștinismul la nivel local și la nivel universal, putem spune că actul credinței creștine nu mai are puterea de a structura instituții, de a determina comportamente sociale, de a modela o cultură, de a imprima o mentalitate. Nu este vorba atât de laicizare sau de secularizare, cât, mai ales, de ceea ce Marcel Gauchet numea „ieșirea din religie” sau căderea de tensiune în sânul Bisericilor tradiționale din Europa. După unii observatori, ar fi vorba de o cotitură a culturii europene sau de o *desbisericare* a Europei (*the unchurching of Europe*), care nu înseamnă dispariția credințelor religioase, ci golirea de substanță sau de fundament a elementelor religioase⁶. Tot mai mulți analiști ai acestui fenomen susțin că revenirea la dimensiunea religioasă din Europa catolică, din Europa ortodoxă sau din Europa protestantă, nu corespunde propriu-zis unei întoarceri la religie, ci, mai degrabă, unei adaptări a credinței la condițiile moderne ale vieții sociale și personale⁷.

Mărturia creștină

Chiar dacă problemele pe care creștinii europeni trebuie să le înfrunte astăzi sunt multe, ei nu au renunțat la datoriile și misiunea lor. Creștinismul pe care unii îl credeau deja mort sau cel puțin muribund manifestă o vitalitate surprinzătoare. Exemplul cel mai bun pentru a ilustra această situație este alegerea Papei Ioan Paul al II-lea. În plin avânt al fenomenului ateismului și al desacralizării în Europa de Est, într-o seară de octombrie a anului 1978, arhiepiscopul din Cracovia (Polonia), așadar dintr-o țară „marxistă” a Europei Centrale, este chemat să preia conducerea Bisericii Catolice. Un alt exemplu, viața religioasă din România: deși românii au intrat în Uniunea Europeană, cum s-ar spune, într-o asociație a țărilor secularizate, mulți tineri răspund vocației la preoție și la viața consacrată,

⁵ Cf. A. PLEȘU, *Obscenitatea publică*, Humanitas, București 2005, 266-269; 273-275.

⁶ Cf. M. GAUCHET, *Ieșirea din religie* (1998), tr. Mona Antohi, Humanitas, București 2005, 15-16.

⁷ Cf. M. GAUCHET, *Ieșirea din religie*, 29-30.

bisericile sunt frecventate în zilele de duminică și sărbători, oamenii își botează copiii și participă la sacramente, în fine, Biserica este prezentă (deși cam discret și ineficient) în școală și în societate. Deci Biserica nu este pe moarte. Mesajul creștin este așteptat chiar și de oamenii care par să-l ignore: parlamentari, universitari, oameni de afaceri și alții. Dacă mărturia creștină atrage atenția și în aceste situații problematice, atunci trebuie continuat drumul mărturiei.

Potrivit lui Paul Ricoeur, omul modern se confruntă cu patru provocări relevante: autonomia existenței, satisfacerea imediată și gratuită a dorințelor de orice fel, atracția puterii și pericolul acceptării ideii că viața nu are sens și nici nu trebuie căutat⁸. Ține de domeniul evidenței faptul că omul de astăzi se încolăcește în jurul propriei sale existențe, refuzând să dea cont despre sine în fața altuia și, în ultimă instanță, refuzând să-și accepte condiția de creatură. Dacă lucrurile se întâmplă astfel, atunci asistăm la victoria individualismului. În prelungirea acestui trist triumf și pe măsură ce îi sunt satisfăcute nevoile sale esențiale (dacă are noroc!), omul intră într-o lume a capriciului și a arbitrarului; vrea totul și imediat. Aceasta ar fi victoria concupiscentei, a poftei. Mai departe, ajungând să-și revendice doar drepturi și dând uitării propriile datorii, vedem cum în societatea cinică din care și noi facem parte cel mai arogant sau cel mai tare își impune legea proprie călcând în picioare drepturile celorlalți. Mereu mai mult și imediat, dar în ce scop? Se poate trăi fără repere, fără criterii și fără finalitate? Pentru unii nimic nu mai are sens: nici munca, nici sexualitatea, nici distracțiile etc. Lumea este „dezvrăjită”, rațiunea nu poate și nici nu merită să cunoască adevărul; filozofia dominantă este nihilismul, iar morala se numește relativism și pragmatism. Astfel, modernitatea și-a propus să-l elibereze pe om și, în cele din urmă, l-a făcut sclav.

În zilele noastre omul modern din viziunea lui Ricoeur face un pas înainte și dorește să-și organizeze viața fără Dumnezeu. Expresia acestei conștiințe este rezumată în următoarele cuvinte de Albert Camus în romanul *Ciuma*:

Mă interesează să știu cum se devine sfânt. I se răspunde: Dar dumneavoastră nu credeți în Dumnezeu! Da, chiar așa: poți să fii sfânt fără Dumnezeu? Aceasta este singura problemă concretă care mă preocupă astăzi: cum să fii sfânt fără Dumnezeu⁹.

Oare este posibil așa ceva? Se poate trăi fără sens, fără Dumnezeu?

Pentru un istoric al religiilor precum Mircea Eliade, așa ceva nu este posibil:

⁸ Cf. P. RICOEUR, „Prospective et utopie. Prévision économique et choix éthique”, *Esprit* (février 1966) 178-193.

⁹ Apud G. BRUNI, *Grammatica dell'ecumenismo*, Cittadella Editrice, Assisi 2005, 262.

omul areligios al societăților moderne este încă hrănit și ajutat de activitatea inconștientului său, fără să atingă însă o experiență și o viziune a lumii cu adevărat religioase. Inconștientul îi oferă soluții la problemele propriei existențe, îndeplinind astfel rolul religiei, pentru că, înainte de a deveni, prin religie, creatoare de valori, existența îi datorează religiei integritatea. S-ar putea spune chiar că, într-o anumită măsură, la oamenii moderni care se proclamă areligioși religia și mitologia s-au *cuibărit* undeva în noaptea inconștientului, ceea ce înseamnă și că posibilitățile de a ajunge la o experiență religioasă a vieții zac ascunse undeva în străfundurile ființei lor. Dintr-o perspectivă iudeo-creștină, s-ar putea spune chiar că nonreligia echivalează cu o nouă *cădere* a omului: omul areligios pare să-și fi pierdut capacitatea de a trăi conștient religia, deci de a o înțelege și de a și-o asuma; în străfundurile ființei sale urmele însă nu s-au șters cu totul, tot așa cum, după prima *cădere*, deși orbit spiritual, strămoșul lui, omul primordial, Adam, mai păstrase destulă înțelepciune ca să poată regăsi urmele lui Dumnezeu în Lume. După prima *cădere* religiozitatea se prăbușise la nivelul conștiinței sfâșiate; după cea de-a doua s-a prăbușit și mai jos, în străfundurile inconștientului, și a fost *uitată*¹⁰.

Este greu de cuantificat cât de mult s-a adâncit uitarea lui Dumnezeu în Europa; ceea ce se observă este faptul că, dacă la început Dumnezeu *a făcut* Europa, acum Europa îl *desface* pe Dumnezeu¹¹. Cum? Dezvoltând doctrina individualismului prin intermediul mecanismelor de piață și al noilor tehnologii și prin disoluția claselor sociale cu putere de structurare, cum ar fi țărănimia și clasa muncitoare, care ofereau repere de orientare oamenilor mai simpli. Individul european se plânge că și-a pierdut reperele, dar nu caută altele; în mod inconștient, se încredințează acelor care îi propun mesaje publicitare și adoptă, în general, calea mimetismului social. În fața acestei evoluții Biserica se simt neputincioasă. Ele nu reușesc să-și impună regulile morale la nivelul legislativului și cu greu reușesc să promoveze printre credincioșii laici simțul discernământului, criterii de orientare între ceea ce este bine și ceea ce este rău.

Revenind la necesitatea continuării mărturiei, trebuie să subliniem că în timpul celor două milenii de existență Biserica a dat o mărturie puternică despre propria sa speranță, dezvoltând în funcție de împrejurări trei accente importante: părerea de rău, acțiunea și compasiunea. În zilele noastre accentul cade pe compasiune, dar ca să nu alunecăm într-un sentimentalism bolnăvicios trebuie să păstrăm o doză suficientă de părere de rău și de acțiune. De aceea, în Europa de astăzi creștinii nu trebuie să se teamă și să aibă curajul de a regăsi puterea de a discerne între bine și rău, să-și susțină voința de acțiune, să nu adoarmă în resemnare, eliberându-se

¹⁰ M. ELIADE, *Sacral și profanul* (1957, 1965), (tr. Brândușa Prelipceanu), Humanitas, București 1995, 185-186.

¹¹ Cf. J. BOISSONNAT, *Dieu et l'Europe*, Desclée de Brouwer, Paris 2005, 171-173.

de orice fel de judecată prin toleranță și de orice responsabilitate personală invocând apăsarea structurilor. Cum poți să spui *eu, mie* și, în același timp, să refuzi să fii responsabil? Dar, de fapt, aceasta este drama omului modern.

Potrivit lui Emmanuel Mounier, reconstrucția persoanei din interiorul individului ar trebui să atingă trei niveluri: moral, social și spiritual. În secolul al XIX-lea Biserica a pus accentul mai mult pe nivelul moral și mai puțin pe cel social și spiritual. Nu s-a insistat suficient pe responsabilitatea personală a creștinului în domeniul social. Recentele eforturi de reabilitare a învățăturii sociale inspirate de evanghelie se îndreaptă în direcția cea bună. În ce privește nivelul spiritual, este necesar să evităm pericolul pietismului și să punem accentul pe dimensiunea colectivă a vieții spirituale, adică să dăm un impuls nou vieții liturgice în spiritul comuniunii ecleziale. În felul acesta, spiritualul și socialul vor avea efecte pozitive asupra moralului, oferindu-i aspectul comunitar. Familia este un loc în care se așteaptă astăzi conjugarea acestor trei dimensiuni; prin spiritualitatea de comuniune, căsătoria încetează de a fi o aventură existențială, având scopul de a satisface necesitățile biologice a doi indivizi și devine o comunitate nouă de persoane, în care copii se bucură de faptul că părinții își asumă împreună responsabilitățile comune.

Așadar mărturia creștină din zilele noastre ar trebui să dezvolte sensul comuniunii pornind de la persoana lui Isus Cristos și de la ceea ce el le-a cerut creștinilor: aprofundarea învățăturii sfinte, comuniunea fraternă, frângerea pâinii, rugăciunea (cf. *Fap* 2,42-43). Pe această cale a mărturiei se ajunge și la dialogul cu reprezentanții altor religii, pentru că Isus i-a trimis pe ucenici să ducă vestea cea bună la toți oamenii, până la marginile lumii, la toate tradițiile și culturile. Asta înseamnă că mesajul creștin nu trebuie închis într-o singură cultură cum ar fi cea europeană. Din acest punct de vedere, mondializarea este o șansă, iar creștinii nu trebuie să vadă în ea doar dimensiunea economică sau financiară. Prin contribuția la instaurarea dreptății sociale, la promovarea păcii și la respectarea drepturilor fundamentale ale persoanei umane la nivel mondial, creștinii au șansa de a-l globaliza chiar pe însuși Întemeietorul lor, pe Isus Cristos.

„Dumnezeu se întoarce”

Numeroase studii dedicate fenomenului religios contemporan evidențiază revenirea lumii secularizate la Dumnezeu, chiar dacă această revenire nu respectă formele tradiționale cunoscute. La această concluzie a ajuns și Jean Delumeau, care într-un studiu din 1977 se întreba: *Oare creștinismul va muri?*¹² Deosebind valorile tradiționale și tendințele noi din cadrul

¹² Cf. J. DELUMEAU, *În așteptarea zorilor. Un creștinism pentru mâine* (2003), tr. Giuliano Sfichi, Polirom, Iași 2006, 9-26.

creștinismului, J. Delumeau a arătat că în Europa interesul față de creștinismul tradițional înregistrează un regres. Biserica Catolică a reacționat și a încercat un răspuns la „descreștinarea progresivă și radicală a continentului” prin „noua evanghelizare”. Dar reușita acestei lucrări se lasă încă așteptată. Neîndoielnic, în Europa de astăzi coordonatele creștinismului de altădată s-au estompat și valorile creștine ca atare nu mai sunt moștenite și transmise prin parohie, familie, comunitate, ci reprezintă un obiect de alegere personală, liberă.

Dar această criză a structurilor tradiționale a scos la suprafață alte elemente, cum ar fi proliferarea religiosului în cadrul unor grupări mai calde și mai intime (de exemplu, în comunitățile evanghelice și carismatice); căutarea personală a lui Dumnezeu, care este calificată uneori ca bricolaj, deoarece se inspiră dintr-un fond religios planetar; accentele mistice ale experienței religioase etc. Biserica Catolică a preluat mesajul acestui semn al timpurilor și a reușit să integreze mișcările carismatice; Paul al VI-lea și Ioan Paul al II-lea le considerau o *șansă* pentru Biserică. Ele ilustrează două aspecte importante ale fenomenului religios contemporan. Pe de o parte, este vorba de reacția la locul pe care civilizația noastră îl acordă unor valori religioase precum rugăciunea colectivă și carismatică. Pe de altă parte, într-o lume plată, impersonală și monotona, ele pledează pentru o religie caldă, trăită într-o atmosferă de efuziune, de spontaneitate, de bucurie și sărbătoare. Deci aceste mișcări carismatice au dus la o mai mare apropiere între creștini, au promovat un cult nerepetitiv, cald și optimist, au favorizat enunțările simple ale credinței, structurile comunitare de proximitate, acordând o atenție deosebită categoriilor sociale defavorizate: săraci, bolnavi, șomeri, imigranți etc.¹³.

În ultimii ani am asistat la o schimbare a intențiilor și direcțiilor inițiale pe care le-au avut mișcările carismatice de reînnoire a vieții religioase, schimbare ce a condus, printre altele, la atitudini fundamentaliste și agresive. Cu toate acestea, și pe această cale, Dumnezeu a revenit în spațiul vieții publice, iar religia a recuperat o parte din terenul pierdut. Astfel, s-au publicat destul de multe cărți și reviste religioase; s-au înmulțit debaterile televizate sau radiodifuzate pe teme religioase; până și responsabili politici din țările profund laiciste, precum Franța, apelează acum la factorul religios pentru a rezolva anumite tensiuni din viața civilă. În mod paradoxal (sau firesc?), alți factori sociali și religioși, precum fragilitatea echilibrului mondial, violența ce proliferază în societățile tehnologizate și islamul, a doua religie a Occidentului, explică în parte *revenirea* Europei la Dumnezeu. Dar în loc să aducă liniște, religiile produc teamă. Știm bine că

¹³ Cf. J. DELUMEAU, *În așteptarea zorilor*, 195-201.

atentatele de la 11 septembrie 2001, terorismul islamist, conflictele din Orientul Apropiat nu-și au originea în religii; totuși, unii țin să le hrănească cu ingrediente religioase. De aceea, deși religia a revenit în viața publică, ea este percepută ca un element destabilizator, ca un vector al conflictelor.

În acest context marcat de o percepție negativă a religiei și de pluralism religios, întrebări de genul „cine sunt creștinii?” sau „cine sunt adepții celorlalte religii?” sunt întrebări grele. Dacă aceste întrebări sunt puse de creștinii laici, atunci e bine; pluralismul religios nu poate avea influențe negative câtă vreme există conștiința rolului credinței creștine, iar creștinii își prețuiesc valorile specifice. Dacă laicii creștini nu-și pun astfel de întrebări, atunci preoții trebuie să le ofere mijloacele adecvate pentru a se trezi la realitate și a înțelege „speranța care este în ei” (1Pt 3,15), adică să le inculce curajul de a susține și de a afirma ceea ce îi deosebește de alții.

Făcând o scurtă paranteză, să amintim faptul că a fi creștin înseamnă și o anumită relație cu istoria, o anumită experiență a timpului. Este vorba de timpul care se deschide în urma și în fața omului, oferind prezentului adâncime și sens. Această adâncime nu-i permite omului să trăiască într-un prezent instantaneu și fugitiv, urgent, umflat de importanța actualității. Însă majoritatea contemporanilor noștri trăiesc într-un prezent fixat asupra lui însuși. Acesta este prezentul omului care nu crede în Dumnezeu, care nu suportă să i se vorbească despre Dumnezeu și consideră toate religiile un fel de rămășiță stânjenitoare a trecutului. Dar pentru un creștin credința este nu atât rodul unui act de supunere și de ascultare față de o tradiție uitată, cât, mai ales, o alegere. Din acest punct de vedere, credința constituie *lumina și timpul creștinului*. Pentru că astăzi civilizația post-modernă nu mai cultivă relația cu istoria, cu timpul, creștinul se simte ca peștele pe uscat. De aceea, se poate spune că istoria, ca acumulare a trecutului creștinismului, ca memorie a valorilor creștine, este apa în care se mișcă *homo christianus*¹⁴.

Înțelegerea identității creștine ca relație cu timpul se estompează. Astăzi se insistă mai mult pe identitatea creștină izvorâtă din celebrarea rugăciunii în grupuri mici, din dialogurile purtate în anumite cercuri teologice de elită, din participarea la cateheze și la acțiuni caritative, la inițiativele voluntariatului, pe scurt, se accentuează identitatea ce provine dintr-un simț rafinat al apartenenței la Biserică. Dar toate aceste elemente deschid drumul către o anumită exagerare a importanței aspectelor interioare în viața de credință. Se pare că pentru mulți există o problemă ce separă credința în Dumnezeu de apartenența la Biserică (*believing without belonging* – Grace Davie).

¹⁴ Cf. B. SICHÈRE, *Cattolico. Perché non dobbiamo rassegnarci a un mondo senza Dio* (2005), Lindau, Torino 2007, 15-16.

Desigur, nici situația identității subțiri, prea spiritualizată, nu trebuie generalizată, deoarece nu există un model unic de creștinism sau catolicism. Din acest punct de vedere, Biserica Catolică este pluralistă, întrucât se adaptează la timpuri și locuri diferite. De exemplu, dacă ne referim la Europa, avem experiența poloneză și irlandeză a catolicismului, care e puternic legată de identitatea națională, dar avem și experiența românească, ce e plămădită pe trăirea în interiorul unei societăți ortodoxe. Prin urmare, trebuie să facem mereu distincție între transmiterea credinței și cultura în care credința se întrupează. Conștiința creștinului modern constă tocmai în aceasta: credința este pentru fiecare om în parte, dar nu se reduce la o singură cultură¹⁵.

Deși aspectele revenirii fenomenului religios în actualitatea civilizației postmoderne sunt criticabile, trebuie spus că ele confirmă un fapt important, și anume că încercarea de a expulza religia din viața publică a eșuat, mai mult, a favorizat formarea conștiinței potrivit căreia supraviețuirea omului în secolul al XXI-lea este legată de rolul central pe care religia îl ocupă atât în viața individuală, cât și în viața publică. Cert este că astăzi referința la valorile etice și religioase a asumat o importanță deosebită pentru politicieni, economiști, sociologi, universitari, cercetători și, în general, pentru toți aceia care activează în spațiul public. Desigur, cu referire la această chestiune, se cer flexibilitate, capacitate de dialog și spirit de educație, fiindcă redescoperirea rolului religiei în viața publică trebuie contrabalansată cu remodelarea identităților într-un context pluralist din punct de vedere cultural și religios, așa cum este Europa contemporană. Este necesar ca fiecare religie să se deschidă spre celelalte, să nu absolutizeze propriul crez, să învețe conviețuirea și exprimarea publică împreună cu celelalte.

Pluralismul este una dintre multele rădăcini ale culturii europene. Dacă luăm ca exemplu România din perioada interbelică, atunci putem vedea că în orașele mari precum București, Cluj sau Iași se găseau biserici ortodoxe, biserici romano-catolice, biserici greco-catolice, dar și sinagogi pentru evrei sau case de rugăciune pentru cultele neoprotestante. De aceea, dacă Europa vrea să se recunoască pe sine, nu-și poate ignora rădăcinile creștine. De asemenea, nu-și poate ignora rădăcina pluralismului, pentru că în transmiterea culturii ea este datoare grecilor și romanilor, arabilor și evreilor. Din această experiență Europa trebuie să rețină că viitorul este o identitate deschisă¹⁶, că toleranța este o forță, că ideologiile închise și totalitare aduc

¹⁵ Cf. Ch. TAYLOR, „La modernità della religione”, în P. GIOVANETTI, ed., *Europa. Religioni. Laicità*, Ancora, Roma 2007, 30-31.

¹⁶ Cf. B. GEREMEK, „Il futuro dell'Europa è il pluralismo”, în P. GIOVANETTI, ed., *Europa. Religioni. Laicità*, 48-49.

sărăcie în viața unui individ sau a unei națiuni și, de aceea, ofertele lor de fericire imediată trebuie refuzate sau respinse.

Creștinismul și ruptura culturală

După cum am văzut mai sus, creștinismul nu s-a născut în Europa, ci în Asia Mică, într-un loc în care se întâlnesc trei continente: Asia, Africa și Europa. Această întâlnire nu a fost niciodată pur geografică, ci și spirituală. De aceea, putem afirma că aspectul „intercultural” ține de matricea în care s-a născut creștinismul, iar moștenirea originii, care nu a avut loc în Europa, rămâne rădăcina vitală a întregului, rămâne criteriul și critica a ceea ce este pur european.

În cazul de față, prin termenul „european” nu se înțelege ceva monolitic. Dimpotrivă, din punct de vedere cronologic și cultural, „european” desemnează o realitate cu mai multe straturi. Avem mai întâi rezultatul procesului de „înculturare” în lumea greacă și în cea romană, după care a venit ceea ce ieșit din „înculturare” în rândul popoarelor germanice, slave și neolatine. Toate aceste culturi, din antichitate până în Evul Mediu, în epoca modernă și contemporană, au urmat drumuri largi de-a lungul cărora creștinismul a trebuit să se nască din nou, ca să spunem așa, pentru că nu a subzistat în sine și de la sine. Aceste procese de adaptare pun în evidență faptul că exodul, ruptura culturală, moartea și renașterea sunt trăsături fundamentale ale creștinismului. Desigur, istoria creștinismului începe cu Abraham, cu porunca primită de acesta: „Ieși din țara ta, din patria ta și din casa ta” (*Gen* 12,1). Pe această linie, putem spune că nimeni nu găsește credința ca pe un lucru ce-i aparține. Credința vine din afară. Nimeni nu se naște creștin, nici atunci când părinții lui sunt creștini și trăiesc într-o societate creștină. Creștinismul este mereu o nouă naștere. Începem să fim creștini prin Botez, nu prin naștere biologică. Prin urmare, credința creștină nu este produsul experiențelor noastre interioare, ci un eveniment care vine în întâmpinarea noastră, dar din afară noastră (R. Guardini). Categoriile de „întâlnire”, de „alteritate” (Levinas), de eveniment descriu originea profundă a credinței creștine și arată limitele conceptului de „experiență”. În lumina categoriilor de mai sus, experiența credinței este urmarea unei întâlniri, nu coborârea în interiorul nostru psihologic. Să adăugăm și că pe întâlnire, pe eveniment se bazează caracterul istoric al credinței¹⁷.

Cu această cheie de lectură a realității vieții spirituale în mână și ținând cont de valul de necredință ce lovește lumea de astăzi, ce-ar trebui să facă cei ce se consideră creștini? Cum ar putea să privească ei la ziua de mâine?

¹⁷ Cf. J. RATZINGER, *Fede, Verità e Tolleranza. Il cristianesimo e le religioni del mondo*, Edizioni Cantagalli, Siena 2003, 89-92.

Mai întâi, să recunoască faptul că sunt o minoritate calificată atât în lume, cât și în țară, însă o minoritate activă. În centrul acțiunilor lor publice să rămână promovarea valorilor creștine care susțin pe dedesubt numeroase convingeri laice: demnitatea persoanei umane, libertatea, solidaritatea, grija față de mediul înconjurător etc. Apoi, să fie o minoritate flexibilă și adaptabilă la condițiile conjuncturilor actuale. În sensul acesta, chiar și necreștinii apreciază inițiativele ce au dus la salvagardarea fundațiilor culturale, la înființarea unor școli noi de credință, la dezvoltarea unor programe sociale și, mai ales, inițiativele consacrate formării și educării tineretului în spiritul solidarității și comuniunii internaționale. De exemplu, Zilele Mondiale ale Tineretului suscită admirație și respect chiar și în cadrul instituțiilor laiciste, ca să nu mai vorbim de admirația Bisericilor ortodoxe și protestante.

Totuși, problema rămâne: mulți dintre contemporanii noștri se comportă ca și cum Dumnezeu nu ar exista (*etsi Deus non daretur*), nu arată prin felul lor de viață și de gândire că ar avea nevoie de un Mântuitor, unii nici nu știu că există un Mântuitor. Dar oare chiar se poate renunța la Isus Cristos? Ce este de făcut? Din punct de vedere cultural, se așteaptă de la creștini să instituie un dialog cu necreștinii, cu cei care nu cred, iar în cadrul acestui dialog ei să rămână fideli următoarei linii de fond: să trăiască și să propună în spațiul public credința care provine din Logos, din Rațiunea creatoare, din Rațiunea deschisă la tot ceea ce este cu adevărat rațional. În mod concret, oamenii credincioși să vină în cadrul acestui dialog cu o propunere. Astfel, dacă în epoca Iluminismului s-a încercat înțelegerea și definirea normelor morale esențiale, spunând că ele ar fi valide *etsi Deus non daretur* (chiar și în cazul în care Dumnezeu nu ar exista), în momentul de față, să fie răsturnată axioma iluministă și să se spună: chiar și acela care nu reușește să găsească motive suficiente pentru acceptarea lui Dumnezeu să trăiască și să-și orienteze viața *veluti si Deus daretur* (ca și cum Dumnezeu ar exista). Acesta era sfatul pe care îl dădea Pascal prietenilor săi necredincioși. Aceasta este propunerea pe care creștinii ar trebui să o facă acelor care nu cred. Acceptarea axiomei ar garanta libertatea de acțiune în spațiul public pentru toți, indiferent dacă sunt credincioși sau necredincioși¹⁸.

Din punct de vedere creștin, de la oamenii care cred se cere să fie atenți la propria lor mărturie în mijlocul lumii. Într-adevăr, mărturia lor negativă a întunecat imaginea lui Dumnezeu și a deschis drumul necredinței. Mărturia pozitivă ar comporta trei planuri de acțiune specifică și imediată:

¹⁸ Cf. J. RATZINGER, *L'Europa di Benedetto nella crisi delle culture*, Edizioni Cantagalli, Siena 2005, 57-65.

„vestirea cuvântului lui Dumnezeu (*kerygma-martyria*), celebrarea sacramentelor (*leiturgia*), slujirea carității (*diakonia*). Aceste trei datorii se interpeleză reciproc și nu se pot separa una de alta. Caritatea nu este pentru Biserică un fel de activitate de asistență socială care ar putea fi lăsată în seama altora, ci ține de natura sa, este o expresie a naturii sale la care nu se poate renunța. Biserica este familia lui Dumnezeu în lume. În această familie nimeni nu trebuie să sufere din cauza lipsei celor necesare. Dar, în același timp, *caritas-agape* depășește frontierele Bisericii; parabola bunului samaritean rămâne criteriul de evaluare, impune universalitatea iubirii ce se îndreaptă spre acela care este în nevoi, „întâlnit din întâmplare” (cf. *Lc* 10,31), oricare ar fi el. Păstrând această universalitate a poruncii iubirii, există însă o exigență specific eclezială – aceea potrivit căreia, chiar în Biserică, în calitate de familie, nici un membru nu trebuie să sufere pentru că se află în nevoi. Cuvintele *Scrisorii către Galateni* sunt clare în sensul acesta: „Așadar acum, cât avem timp, să facem bine tuturor și, mai ales, celor de aceeași credință” (*Gal* 6,10)¹⁹.

Să vedem pe scurt cum se întrepătrund aceste aspecte ale mărturiei creștine în viața sfântului Benedict, patronul Europei. După cum spun majoritatea biografiilor săi, la sfârșitul secolului al V-lea tânărul Benedict, student la Roma, a părăsit Cetatea Eternă pentru a-l căuta pe Dumnezeu în singurătate. Era nemulțumit de viața pe care o ducea într-o civilizație ajunsă la asfințit; simțea că acest fel de existență îl conducea spre pierzare. În consecință, a părăsit casa părintească, proprietățile, studiul, viitoarea lui carieră și s-a consacrat vieții contemplative în singurătate. Benedict a înțeles treptat că omul trebuie să-l caute pe Dumnezeu tot timpul vieții lui și a intuit că oricine vrea să facă parte dintr-o comunitate de monahi trebuie supus unei examinări atente pentru a stabili clar dacă respectivul „îl caută cu adevărat pe Dumnezeu”. Această căutare se baza, mai ales, pe ascultare. Totul depindea de disponibilitatea interioară de a asculta. Dar viața creștinului este strâns legată de cuvântul lui Dumnezeu; dacă nu se deschide spre acest cuvânt și rămâne închis în el însuși și în voința sa, atunci este un om pierdut. De aceea, Benedict a spus: „Ce este mai frumos decât glasul Domnului care ne cheamă la el? Vedeți, în bunătatea lui, Domnul ne arată calea spre viață”. Dar omul care îl caută de unul singur pe Dumnezeu poate să greșească. Aceasta a fost experiența lui Benedict, care a ajuns să înțeleagă valoarea vieții comunitare. După trei ani de singurătate, într-o zi de Paști a fost vizitat de un preot care i-a adus ceva de mâncare și i-a spus: „Vino mai aproape și mănâncă această mâncare, pentru că astăzi

¹⁹ BENEDICT AL XVI-LEA, Scrisoarea enciclică *Deus caritas est* (25 decembrie 2005), nr. 25, tr. W. Dancă, Presa Bună, Iași 2006, 38-39.

este Paștele”. Benedict, care trăia în afara timpului și nu ținea cont de succesiunea zilelor, i-a răspuns: „Da, astăzi pentru mine este Paștele pentru că mi-a fost îngăduit să te întâlnesc”. Preotul l-a corectat spunându-i că aceea era chiar ziua de Paști; de aceea, era frumos să mănânce împreună darurile Domnului. Așadar pentru a-l căuta pe Dumnezeu este important să avem sprijinul unei comunități. Cuvântul lui Dumnezeu a fost încredințat unei comunități și în interiorul ei este interpretat, devine faptă și acțiunează. Acela care îl ascultă pe Dumnezeu este gata să i se supună; în același timp, se dispune sufletește să iasă din propria găoace și să se deschidă către ceilalți. Acest lucru este reflectat în regula benedictină: monahii aleg un abate, un părinte care interpretează voința lui Dumnezeu pentru toată comunitatea; însă abatele trebuie să asculte și el de sfatul fraților săi; astfel, monahii ascultă unii de alții. Chiar dacă în 529 Benedict a înființat mănăstirea de la Montecassino pentru a le oferi fraților o regulă de viață bazată pe credință și un loc de pace în care să se sfințească și să devină temple vii ale lui Dumnezeu, el nu considera niciodată că mănăstirea este ruptă de lume și de pericolele din interiorul lumii. În legătură cu acest aspect, iată un moment semnificativ din viața lui Benedict. Se spune că, într-o zi, regele goților, Totila, a venit la Montecassino, dar ca să nu afle Benedict cine este el cu adevărat, l-a trimis înainte pe scutierul său îmbrăcat în rege. Abatele a înțeles repede vicleșugul și l-a primit pe falsul rege Totila cu aceste cuvinte: „Dă jos ceea ce ai pe tine pentru că nu-ți aparține”. Apoi când a venit Totila cel adevărat și s-a prosternat în fața lui Benedict, acesta, după ce l-a invitat să se ridice, i-a reproșat toate nelegiuirile sale și i-a prezis ceea ce îl așteaptă în viitor. Grigore cel Mare, în legătură cu acest fapt, a scris: „De atunci Totila a fost mai puțin crud”²⁰.

Așadar credința ca eveniment și întâlnire introduce o ruptură în mentalitatea și cultura omului sau comunității. Viața care se hrănește din credință răspândește pacea în lume începând de la mediul în care se găsește omul care crede și acționează în spiritul credinței. Fără îndoială, credința nu creează o lume perfectă, dar poate să facă mai bună lumea prezentă.

Trăim din iubirea altora

Globalizarea și Uniunea Europeană înseamnă pluralism, de la pluralismul cultural până la cel religios. Mondializarea și diversitatea pot fi o piedică, dar și o șansă în drumul spre Dumnezeu. În această ultimă direcție au mers creștinii europeni tari în credință: sfântul Augustin, sfântul Benedict, sfântul Dominic, sfânta Tereza de Avila, sfântul Francisc de Sales,

²⁰ Cf. O. LECHNER, „Benedetto da Norcia. Il patrono d'Europa”, în G. POPP, *I grandi della fede*, Piemme, Casale Monferrato 1992, 43-49.

fericitul Ieremia Valahul, martirii români Anton Durcovici și Vladimir Ghika. Ei au fructificat pluralismul, definindu-și și promovându-și propria identitate creștină printr-un dialog intens cu Dumnezeu, prin rugăciune și printr-o celebrare vie a tainelor Bisericii. Astfel, trăirea dimensiunii verticale a identității creștine este manifestarea cea mai vizibilă a prezenței lui Dumnezeu în inima societății.

Este un semn de speranță faptul că în România, dar și în alte părți ale Europei, se construiesc sau se renovează biserici. Prin ele însele sunt un semn că omul nu trăiește doar cu pâine. Neîndoielnic, o lume care ar fi doar civilizația mașinilor, a muncii și a producției ar fi o lume irespirabilă. Omul care se roagă, comunitatea care celebrează manifestă faptul că îl primesc pe Cristos ca să-l împărtășească altora.

Dincolo de Liturgia oficială, canonică a Bisericii, există o liturghie personală, cotidiană a fiecărui creștin. Vladimir Ghika numea această liturghie cu diferiți termeni: liturgia săracului care pune în act teologia nevoilor²¹. În lumea fabricată de noi, poate o lume dură, „dezvrăjită”, obiectivă și plată, creștinii sunt chemați să exercite puterea inimii pentru a arăta că persoana umană nu se reduce la ceea ce ea arată sau produce, că familia este locul natural în care se învață iubirea, că gesturile simple ale vieții (întâlnirea cu semenii, salutul, ascultarea, mulțumirea) îi pot reda speranța aceluia care se simte respins sau chiar uitat. Creștinismul în Europa de mâine are ca misiune să trăiască și să răspândească puterea inimii. Întâlnim cu bucurie în jurul nostru mulți bărbați și multe femei, persoane consacrate sau neconsacrate, care se dăruiesc slujirii altora, găsesc putere în credința lor și le arată altora că merită să crezi că, în ciuda a toate, viața este frumoasă și are un sens. Toate acestea, nu datorită vreunui sentiment de compasiune exagerată, ci datorită prezenței lui Isus care a învins răul și moartea și care le-a promis oamenilor: „Și, iată, eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul lumii” (*Mt* 28,20).

În sfârșit, creștinismul în Europa de mâine va trebui „să treacă la barbari”, va trebui să găsească drumul înnoirii în orizontul tradiției și să fie ferment al valorilor în societate. De aceea, cred că pentru creștinii europeni de mâine credința în Dumnezeu și încrederea în oameni vor fi valori primordiale.

²¹ Cf. E. DE MIRIBEL, *Memoria tăcerilor. Vladimir Ghika 1873-1954*, ARCB, București 2004, 49-60.